

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ՍՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՓ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԾԵՍԵՐԻ

Գ

1977

ՄԻՈՆ

ՄԱՍՈՆՈՐ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԽՈՒԹԵԱՆ

1977

Մարտ

Թիւ 3

1977

March

No. 3

SION

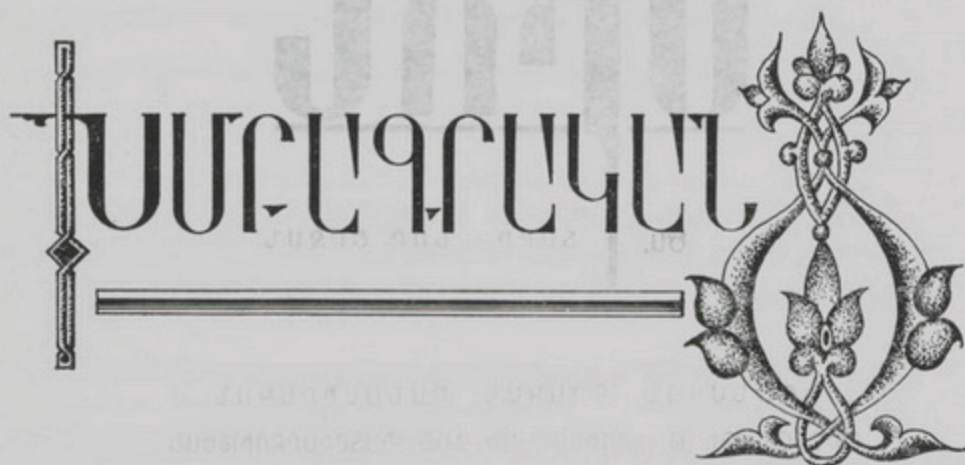
VOL. 51

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press
Jerusalem

ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեր պատմութեան հին դարերէն իսկ, գաղթականական շարժումներ գոյութիւն ունեցած են հայկական հողերու վրայ, եւ հետեւաբար կազմուած է արտասահման մը, այսինքն Հայաստանի սահմաններէն դուրս՝ օտար երկիրներու մէջ ապրող Հայութիւն մը: Ընկերաքաններ եւ պատմաքաններ ապահովաբար գանգան պատճառներ գտնեն այս երեւոյթը բացատրելու համար: Սակայն միակ կէտը որ բացորոշ է այն է՝ թէ Հայեր գաղթականութեան ցուպը ձեռք չեն առած կամաւոր կերպով, այսինքն՝ թէ հայրենի երկրէն հեռացումը նկարագրի ներքին անհանդարտութեան մը արդիւնք չէ, եւ ոչ ալ քափառականի հոգեբանութեան մէկ գործնական արտայայտութիւնը:

Մեր երկրին աշխարհագրական բացառիկ դիրքը գլխաւոր պատճառն է Հայերու ցրումին, նախքան տասնիններորդ դարը: Երեք ցամաքամասերու միացման կէտին վրայ, հոն՝ ուր զիրար կը խաչաձեւեն եւ իրարու կը միանան առեւտրական գիծեր եւ զինուորական ուղիներ, Հայաստան դարերով գրգռած է անորոշակի աշխարհակալներու: Հայկական թագաւորութեան դարերուն իսկ, Հայաստան ոտքի կոխան եղած է ընչաքանակ տիրապետողներու, որոնք իրենց հետ աւեր ու մահ տաքածած են ամէնութիւն: Հայկական աշխարհը հսկայ ասպարէզի մը վերածուած է, որուն վրայ շարժած են մահէն փախչող հարիւր հազարաւոր Հայեր, եւ ապա, յուսահատ ու խելացնոր, դիմած են պանդխտութեան: Նախ մօտակայ երկիրներ կայք ծառայած են անոնց, թերեւս լաւ օրերու եւ հայրենի հող վերադարձի անգիտակից ակնկալութեամբ մը: Եւ սակայն իրարու յաջորդող տարիները իրենց դաժանութեամբ նըսեմացուցած են նախորդները, այնպէս որ Հայ գաղթականական

հոսանքը տարածուած է հետզհետէ, մինչեւ ամենէն հեռաւոր անկիւնները երկրագունտի:

Եւ հոն, այդ օտար ափերուն վրայ է յանախ որ ծաղկած է Հայ տաղանդը, իրագործելու համար ինչ որ գեղեցիկ է եւ օգտակար Հայ նկարագրին մէջ: Պարսկաստան, Բիւզանդիոն, Պաղտատի, Դամասկոսի եւ Եգիպտոսի Արաբական իշխանապետութիւններ, Մէմլուքներ, Խաչակիրներ, Օսմանցիներ եւ տաւալին քանիներ՝ առաւելագոյն չափով օգտուած են Հայ տաղանդէն, երբ միւս կողմէ Հայաստան կամ Կիլիկիա կ'ամայնային հետզհետէ: Այս գաղթաշարժներուն յաջորդող խաւարը որ կ'իջնէր հայրենի հողին վրայ մնացած հայութեան սիրտին՝ աւելի սարսափելի էր ու վրտանգաւոր քան բոլոր պատերազմներն ու աւերները: Տգիտութիւնը որ հետեւանք էր խաւարին, կապարի ծանրութեամբ իջաւ եւ ստրկացուց Հայերը. ստրկացում՝ գլխովին ներհակ հայու հայկեան ազատատենչ ոգիին եւ եռացող արիւնին:

Մասնաւորաբար տասնիններորդ դարուն գաղթականական նոր շարժում մը սկսաւ, առաւելաբար դէպի Պոլիս, ի խնդիր չոր հացի կտորի մը եւ տուն զրկուելիք մի քանի դահեկանի: Մեր ժողովրդական երգերուն «ղարիպ»ը դարձաւ ինքնուրոյն տիպար մը, անցաւ մեր բարբերուն եւ մտայնութիւններուն, մեզի ակամայ հագուեցնելով նականազրապաշտութեան եւ կոյր հնազանդութեան սեւը:

Եւ օր մը, երբ այլեւս կարելի չէր համբերել տգիտութեան հետ նաեւ՝ համատարած թշուառութեան, այդ «ղարիպ»ը գնաց մինչեւ Ամերիկաներ, այսպէս ընդարձակելով հայ գաղթականութեան դաշտը:

1895-96էն ետք գլխաւորաբար Պալֆանեան երկիրներն էին որ ապաստանարան դարձան հայ փախստականներու, նոր արիւն եւ ջիղ տանելով Ռումանիոյ եւ Պուլկարիոյ նման երկիրներու հին հայ գաղութներուն: Հոսանքը տարածուեցաւ դէպի Արեւմուտք, մինչեւ Ֆրանսա, եւ նաեւ դէպի Հարաւ, մասնաւորաբար Եգիպտոս: Շշմած արհաւիրքներէն, յանախ աւերակ տուն եւ մահացած սիրելիներ ձգած իր ետին, պանդուխտ Հայը նոր միջավայրին մէջ ինքզինք բոլորովին խորթ գգաց, առանձին եւ անտէր. օրապահիկին համար իր կեանքը մաշեցուց Օտտայի գործարաններուն մէջ կամ եւրոպական երկիրներու փողոցներուն վրայ: 1908-էն ետք շատ քիչեր միայն վերադարձան իրենց տուները, կարծէք յոգնած թռչունը ա'լ մոռցած ըլլար սեփական բոյն վերադարձի նամբան:

Այսօրուան արտասահմանը սակայն ծնունդ առաւ մասնաւորաբար Համաշխարհային Ա. Պատերազմի վաղորդայնին, երբ պարպուեցան հայաբնակ վեց նահանգները, Կիլիկիան ամբողջ եւ մնացեալ մասերը Փոքր Ասիոյ: Տարագիր բեկորները իրենց մերկ մարմինները հագիւ կրցան նետել նախ դրացի ասպնջական երկիրներ, ու ապա, պահի մը դադարէն ետք, հեռաւոր ափեր՝ մինչեւ

Գանատա կամ Պրագիլ, Աստրալիա կամ նոյնիսկ հեռաւոր Արեւելք: Այդպէս է որ, ինչպէս նոյն արտասահմանի ծնունդ յայտնի գրագէտ մը կ'ըսէ, «ամէն տեղ Հայ կայ»: Այս խօսքը, խաբանումը իւրաքանչիւր հայու հակադէմ, մեր բոլորին հաւաքական դատաւարտութիւնը ըլլայ կարծէք. դատաւարտութիւն սփռւած մնալու, դատաւարտութիւն՝ սփռուած ալ լմննալու:

Իբրեւ փոքրամասնութիւն իր բնական երկիրներուն մէջ, Հայը ներկայիս վայելելով հանդերձ նիւթական ընդհանրապէս շատ նպաստաւոր պայմաններ, ենթակայ է գլխաւորաբար երկու մտահոգութիւններու. նախ՝ իր բնական երկիրներուն քաղաքական վիճակին հաւանական փոփոխութիւնը՝ որ կրնայ, ակնթարթի մը մէջ, ոչնչացնել տարիներու քրտինքով ձեռք բերուած նիւթական իր բարեկեցութիւնը, ապա՝ իր եւ իր գաւակներուն ու բռններուն աստիճանական հեռացումը հայկականութենէ: Այս երկու մտահոգութիւնները, անբաժանելիօրէն շաղկապուած իրարու, արտասահմանի հայուն հոգին երկփեղկած են, զինք նետած անորոշութիւններու եւ երկընտրանքի վիճակի մը մէջ, տասնապատիկ դժուարացնելով ու սեւցնելով իր կեանքը: Որովհետեւ, եթէ առաջինէն ձեռքազատուելու համար հաստատուի Եւրոպա կամ Ամերիկաներ, հեռանալով Միջին Արեւելէն՝ նիւթականը շահելով հանդերձ վտանգած պիտի ըլլայ իր հայկականութեան գոյութիւնը. մինչ մնալով Միջին Արեւելք եւ տեւելով իբրեւ հայ, նիւթական դժուար պայմաններու եւ երբեմն ալ կեանքի անապահովութեան մէջ պիտի ապրի:

Այս վիճակն է որ կը տիրէ ներկայիս ամբողջ արտասահմանի մէջ, ուր մանաւանդ վերջին տասնամեակին գաղթականական շարժումները նոր թափ ստացած են, զանգուածային կոչուելու աստիճան: Մէկ կողմէ, Միջին Արեւելեան որոշ երկիրներէ հայեր կը վերադառնան Հայաստան՝ իրենց բոյնը վերջնականապէս հայրենի հողի վրայ հաստատելու նպատակով, մինչ միւս կողմէ, բազմութիւններ երկրէ երկիր կը տեղափոխուին, նոր երդիքներու տակ կը մտնեն, յաճախ ամէն ինչ սկիզբէն սկսելով, միշտ անվրտահ՝ ապագային: Այս շարունակական տեղաշարժներն են մանաւանդ, որեւէ այլ պայմանէ աւելի, որ կը նպաստեն Հայութեան բեկորումին, մանրութիւն, եւ ի վերջոյ փռլիսնալուն: Տարագրութենէն աւելի քան վաթսուն տարիներ ետք իսկ, տակաւին նոր գաղութներ կը կազմուին, այդպիսի կացութեան մը առնչուող բոլոր տեսակի անպատեհութիւններով եւ դժուարութիւններով:

Յստակ է որ կազմակերպուած, գիտակից ու միացեալ ուժերով յառաջ տարուող աշխատանքը միայն պիտի կարենայ արտասահմանի մանաւանդ նորահաստատ գաղութները փրկել կորուստէ եւ աստիճանական անհետացումէ:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

Ե Թ Է . . .

Մարդկութեան մօտաւորապէս կէսը քրիստոնեայ է այսօր եւ սակայն Քրիստոսի քարոզած սկզբունքներուն զործադրութիւնը ո՛րքան թերի է դեռ :

Եթէ մարդիկ քիչ մը աւելի այլասէր ըլլային, ո՛րքան տառապանքներ պիտի խնայուէին աղքատներուն :

Եթէ մարդիկ քիչ մը աւելի արդարամիտ ըլլային, ո՛րքան խռովութիւններ եւ վիշտեր պիտի խնայուէին զրկուածներուն :

Եթէ մարդիկ քիչ մը նուազ փառամոլ ըլլային, եւ հետեւէին Քրիստոսի խոնարհութեան օրինակին, ո՛րքան տառապանքներ կը փոխուէին բերկրանքի :

Եթէ մարդիկ քիչ մը նուազ կռուասէր ըլլային, խաղաղութեան արշալոյսը վաղուց ծագած կ'ըլլար մարդկութեան վրայ, ազատելով զայն պոտերազմի մղձաւանջէն եւ ջարդերու արհաւիրքէն :

Եթէ հարուստ մարդիկ քիչ մը նուազ բնչասէր ըլլային, առատաձեռնութեան պսակը կրնային շահել չքաւոր այրի կնոջմէն առաջ :

Եթէ մարդիկ քիչ մը աւելի ներողամտութիւն ունենային իրարու հանդէպ, ո՛րքան վրիժալար հրդեհներու առաջքը առնուած կ'ըլլար, եւ անհուն հարստութիւններ փոխանակ ի զուր փճացումի, կը ծառայէին ամօքելու բխուոր ցաւեր :

Եթէ սպիտակ մարդիկ քիչ մը նուազ կարեւորութիւն տուած ըլլային մորթերու գոյնին, ո՛րքան սեւամորթներ պիտի մխիթարուէին, եւ ազատ պիտի մնային դայթակղութենէ, եւ կրօնափոխ պիտի չդառնային :

Եթէ սպիտակամորթի մը մօտ չի կրնար աղօթել սեւամորթ մը, քրիստոնէական եկեղեցիի մը մէջ, ո՛ւր կը մնայ քարոզութիւնը Քրիստոսի, որ եկած էր ֆնջելու մարդոց մէջ տիրող խտրութիւնները :

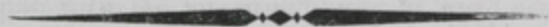
Եթէ մարդիկ քիչ մը աւելի հանդուրժող եւ վեհոգի ըլլային հանդէպ անոնց որ իրենցմէ տարբեր վիճակ ունին, ո՛րքան պայքարներ պիտի խնայուէին տկարներուն : Քրիստոսի քարոզած սկզբունքներուն զործադրութիւնը դժբախտի մը պիտի վերածէր աշխարհը, մինչդեռ այսօր շատ մը վայրերու մէջ զժողքն է որ կը բոցավառի :

Եթէ Քրիստոսը պաշտող այլազան համայնքներ քիչ մը լայնախոհութիւն ունենային, եւ կարենային տեսնել թէ արհամարհուած Սամարացիները կրնան խլել բարութեան մրցանակը, պիտի չսպաննէին զիրար յանուն Քրիստոսի, այլ պիտի փութային դարմանել իրենց եղբայրներուն վէրքերը:

Եթէ քրիստոնեայ մարդկութեան բազկացուցիչ համայնքներն ու անհատները իսկապէս հետեւողներ ըլլային Քրիստոսի քարոզած վսեմ սկզբունքներուն, մարդկութիւնը վաղուց իրագործած կ'ըլլար Աստուծոյ թաղաւորութիւնը երկրի վրայ, եւ արժանապէս կը վայելէր այն բոլոր բարիքները որ բռնութիւնը կը բաշխէ առատօրէն: Հազար ութ հարիւր տարիներ պէտք եղան ջնջելու համար գերեմիաճառութեան ամօթալի դրութիւնը, արդեօք ո՞րքան տարիներ պէտք պիտի ըլլան հաստատելու համար մարդոց հաւատարմութիւնը:

Եթէ կ'ուզենք որ Աստուծոյ թաղաւորութիւնը չուտով հաստատուի երկրի վրայ, լաւագոյն միջոցն է, հրամայական պայմանն է, դործադրել այն արդար սկզբունքները որոնց քարոզիչը եղաւ Քրիստոս, եւ իր արիւնով հաստատապէս զրոշմեց հրովարտակը ազատութեան, ամենուն համար:

ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊՍ.

* * *

Արեւ մը բոսոր կախուեր է վերէն,
Ու կը գուրգուրէ մըրջիւն, հող ու ծառ,
Սըրտիս մէջ այսօր արեւ կայ նորէն
Եւ անանձնական բերկրութիւն աննառ:

Ես նամբայ ընկնեմ, բըռնեմ այս ուղին՝
Սա արեւուն տակ, սա լոյսով պայծառ,
Տաք բարեւ մը տամ հանդիպող հիւղին,
Քիչ մ'արեւ տանեմ ցաւերուն աննար:

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Պիտի հանդիպինք բիւր ձեւերու մէջ,
Պիտ' անվերջօրէն զըտնենք մենք իրար,
Բընութեան գիրքը պիտի էջ առ էջ՝
Պահէ մեզ որպէս անջընջելի տառ:

Բոյրըդ պիտ' ըզգամ վարդերու շունչէն,
Սիրոյդ ջերմութիւնն արեւուն շողէն,
Պիտ' անվերջօրէն յառնես մայր հողէն
Աստղերն նայուածքովդ գիս պիտի կանչեն:

Պիտի տիրես տիեզերքին անծայրածիր,
Միջոցին մէջ կայաններ պիտ' կառուցանես,
Ով մարդ, արդէն յաւերժութեան դուռը բացիր,
Պիտի այլեւս միտքդ անպայման աստուածացնես:

Մարդ, դուն արդէն Աստուածային գաղտնիքներու դուռը բացիր,
Պիտ' սրբազրես ա'լ բընութեան օրէնքները դուն անպայման,
Աստղային է քըռիչքըդ ա'լ, ու քու ուղին անծայրածիր,
Տիեզերքը կալուածն է քու տարածութեամբ իր անսահման:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ժ Ա Ռ Ե Ր Ո Ւ Ն

Երբ կը նայիմ ամէն առտու
Համբաներուն եզերքն ի վար,
Ծառե՛ր, ձեր վէս կատարներուն,
Ձեր նիւղերուն մօրն ու դալար,

Կարծես ձեր մէջ իջած չըլլան
Ձիւն, փոքորիկ, դաժան ձմեռ,
Դուք խաղաղ էք հիմա այնքան,
Ձեր երազով գարնանաբեր:

Հովերուն հետ դուք կը խաղաք,
Արեւ կ'իջնէ ձեր նիւղերուն,
Սիրոյ կարօտը ձեր պապակ
Կը փսփսաք ջերմ ու քափուն:

Թռչուններուն երգն է ուրախ,
Ձեր հարսնետան դափ ու ծնծղան,
Ուր կը փքքին շէն ու խաղաղ,
Ձեր անուրջներն այս սէր-գարնան:

Դուք չունիք վախ, չունիք ցասում,
Հակատագրին դէմ ձեր դաժան,
Երբ վաղը գան օրեր տրտում,
Պաղ քամիներ փըչեն աշնան,

Երբ հեռաւոր երկինքներէն
Գան ամբուռները կատաղի,
Ձեր նիւղերուն մէջ համօրէն,
Հօնեն սուրբն իրենց վայրի,

Անձրեւներուն շառաչք ցուրտ
 Իջնէ՛ ձեր մէջ օձի նման,
 Գալարներով բիրտ ու քօնուտ,
 Տայ ժանտատես գոյնը մահուան,

Ձեր տերեւներն իյնան բուռ-բուռ,
 Իյնան գետնին գորշ, անկեղան,
 Ձեր նիւղերուն հողմասարսուռ,
 Վրան ծածկէ՛ ձիւնը մահուան,

Այդ ծածկին տակ, օ՛ր, ես գիտեմ,
 Զի կորսուիր ձեզմէ՛ յաւէտ,
 Գարուններուն տենչը վսեմ,
 Պիտի ապրի միշտ ձեզի հետ:

Երնէ՛կ ձեզի՛, ձեզի՛, ծառե՛ր,
 Երբ մահն է քաղցրօրօր նինջ
 Որուն քօղին տակ մըք-աստուեր,
 Կ'ապրի գարնան երազը ջինջ:

ԳԷՈՐԳ ԼԱՏԻՏԵԱՆ

(Գ. Սիւնուն)

Երուսաղէմ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՇԱՐԱԿՆՈՑԻՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեզի հասած ձեռագիր Շարակնոցները հեռու են միօրինակ ընդդիր մը ներկայացնելէ : Զանազան ժամանակներու մէջ եւ ալբուալ տեղեր օրինակուած այդ ձեռագիրներուն քննութիւնը մեզ կ'առաջնորդէ զանազանելու չորս տարբեր խմբադրութիւններ : Իրարմէ մեծ եւ կարեւոր տարբերութիւններ ներկայացնող այդ չորս խմբադրութիւնները կրնանք անուանել սապէս .

Ա.— Բարսեղեան ,

Բ.— Խլիկեան (Խլկցի) ,

Գ.— Ունիթորական ,

Դ.— Զայնաշար (Զայնքաղ) :

Վերոգրեալ խմբադրութեանց ծանօթանալու համար պիտի առնենք զանոնք մի առ մի :

Ա.— Բարսեղեան խմբադրութիւն .— Այսպէս անուանեցինք մեզի ծանօթ հնագոյն այս խմբադրութիւնը , այն ենթադրութեամբ թէ Ներսէս Շնորհալիի ժամանակակից Դրագարկցի Բարսեղ եպիսկոպոսն է զայն կազմողը : Այս խմբադրութենէն մեզի ծանօթ է մէկ ձեռագիր միայն , որ կը գտնուի Ս . Յակոբեանց Մատենադարանին մէջ եւ կը կրէ 1654 թիւը : Այս ձեռագրին պարունակութեան մանրամասն նկարագրութիւնը կարելի է տեսնել Ս . Յ . Զեռագրաց Յուշակի Ե . Հատորին մէջ , էջ 485—488 :

Այս խմբադրութեան մէջ առաջին Կանոնը կը վերաբերի Աստուածայայտնութեան ճրագալուցին եւ կը սկսի «Ուրախացիք Սրբուհի» Օրհնութեամբ , որուն հեղինակը կը համարուի Մովսէս Քերթոզ :

Նկատելի կէտ մըն է սա , որ այս խմբադրութեան Ապաշխարութեան Կանոնին մէջ դրուած են նախ վեց ԱԶ Հարցեր , ապա վեց Ողորմեաններ եւ յետոյ նոյնքան Տէր յերկնիցներ : Խլիկի խմբադրութիւնը կը փոխէ այդ կարգաւորութիւնը եւ Հարցին ետեւէն կը դնէ Ողորմեան եւ ապա Տէր յերկնիցը , ինչպէս ունի տպագիր Շարակնոցը : Ասկէ զատ պէտք է նշել նաեւ սա պարագան , որ Խլիկեան խմբադրութիւնը ԱԶ Հարցերէն յետոյ դրած է նոյն ձայնի Մանկունքը եւ երկու պատկեր Համբարձիւնները : Այս նորաձեւ կարգաւորութիւնը կիրարկուած է յաջորդ ձայներուն համար ալ : Նոյն խմբադրութեան պատկանող Շարակնոցներ կը համարուին Երեւանի թիւ 9838 ձեռագիրը , օրինակուած Երուսաղէմ 1193 թուին , եւ Վենետիկի թիւ 97 ձեռագիրը , զաղափարուած ԺԳ . Դարուն :

Բ.— Խլիկեան , կամ Խլկցի , խմբադրութիւն , զոր կազմած է Գրիգոր վարժապետ , մականունն Խուլ , զործակցութեամբ Սկեւոպցի Գէորգ Վարդապետի (+ 1301) : Այս խմբադրութենէն ծանօթ է մեզի ընտիր օրինակ մը , որ

կը կրէ Ս. Յակոբեանց Մատենադարանին 1578 թիւը, որուն նկարագրութիւնը կարելի է տեսնել Ս. Յ. Զեռ. Յուլյակի Ե. Հատորին մէջ, էջ 359-362:

Գրիգոր Պուլի խմբագրած Շարակնոցին սկիզբը դրուած է «Կանոն Թննդեան Սրբոյ Աստուածածնին ի ծնողաց իւրոց ի Յովակիմայ եւ յԱննայէ», որուն Օրհնութիւնը կը սկսի «Երգեցէք որդիք Սիոնի երգ նոր» բառերով: Այս Կանոնին հեղինակը կը համարուի Յակոբ Կթղ. Կլայեցի (1268 - 1286):

Այս խմբագրութիւնը ունի զանազան տարբերակներ, ինչպէս Զեռ. Ս. Յ. թիւ 1335, 1556, 1575, եւ 1692 (կրճատեալ օրինակութեամբ):

Պիլցի Շարակնոցները համարուած են ընտիր օրինակ եւ տորածուած ամէն կողմ: Զեռագրաց Մատենադարաններու մէջ կը պահուին հարիւրաւոր օրինակներ սոյն խմբագրութենէն, իրարմէ փոքր տարբերութիւններով, յառաջ եկած՝ ետքէն՝ յաւելուածաբար օրինակուած աւելի կամ նուազ թիւով շարականներու առկայութեամբ:

Այիշանի տեսած Շարականի Պիլցի հնագոյն օրինակը կը կրէ եղբ ԶԾԸ (1309) թուականը (Սիսուան, էջ 106, ծնթ. 1): Աւելի հին օրինակի մը — 1269 թուականէն — յիշատակութիւնը կայ Տաշեան Յուլյակին մէջ (Տես էջ 447ա): Երեսուցէմի Զեռագրատան պատկանող հնագոյն օրինակը կը կրէ 1279 թուականը, որ կը գտնուի 1692 թիւին ներքեւ, եւ կը ներկայացնէ յոյժ կըրճատեալ բնագիր մը: Երկրորդ կու դայ թիւ 1575 ձեռագիրը, որ օրինակուած է ԶԾԴ (1305) թուին:

Պիլիկեան խմբագրութիւնը հետագային արժանացաւ հիմը դառնալու տպագրեալ Շարակնոցին, փոքր փոփոխութիւններով եւ յաւելումներով:

Գ.— Ունիթորական — ԺԳ. Դարու վերջերք եւ ԺԴ. դարու սկիզբները Գր. Անաւարդեցիին եւ ալ ունիթորներ գրեցին բազմաթիւ անարուեստ շարականներ եւ ներմուծեցին Պիլիկեան խմբագրութեան մէջ: Այս խմբագրութեամբ Շարակնոցներ դործածուած են լատինամիտ հայերու կողմէ միայն, եւ այդ պատճառով ընդհանուր տարածում չեն ունեցած: Այդպիսի անվաւեր խմբագրութիւններէն մեկի ծանօթ են հետեւեալները.

1.— Զեռ. Ս. Յ. թիւ 503, օրինակուած Սմբատ Թաղաւորի համար, 1297 թուին.— Տես Յուլյակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Բ. Հատոր, էջ 497-502:

2.— Օշին Թաղաւորի Ժամագիրք-Շարակնոցը, օրինակուած 1319ին.— Տես Նկարագիր Օշին Թաղաւորի Ժամագիրքին, Արտաւազդ Արքեպս. Սիւրմէեան, Անթիլիաս, 1933, էջ 51-80:

3.— Զեռ. Ս. Յ. թիւ 1361. սա կը բացուի Գր. Անաւարդեցիի շարագրած մէկ շարականով, որ կը կրէ «Կանոնին Յղութեան Սրբուհւոյ Աստուածածնին ի ծնողաց իւրոց Յովակիմայ եւ Աննայէ» խորագիրը, եւ կը սկսի «Կարողարար զաւրութեամբ» բառերով:

Հոս կ'արժէ յիշել որ յատկապէս Գր. Անաւարդեցիի գրած շարականները պարունակող հին ձեռագիր մըն ալ կը գտնուի Ս. Յ. Մատենադարանին մէջ, 3187 թուահամարին տակ, եւ կը բովանդակէ շուրջ 30 Կանոններ:

Դ.— Զայնաշար: այսպէս կը կոչենք, նկատելով որ ութ ձայներու պատկանող բոլոր շարականները, ԱԶ-ԴԿ, խմբուած են յաջորդաբար. կը ըսկրաին «Երգեցուք երգ նոր», ԱԶ Աւագ Օրհնութեամբ: Ս. Յ. Զեռագրատան մէջ այս խմբադրութենէն մեզի ծանօթ են եօթ օրինակներ — թիւ 1535, 1567, 1671, 1689, 1708, 2474, 2478 — որոնցմէ առաջինին միայն՝ թուականն ու տեղը յայտնի են — 1657, Հալէպ—:

Զայներու համաձայն դասաւորուած Շարակնոցներու տարբեր տիպերու եւս հանդիպեցանք մեր ձեռագիրներուն մէջ: Մին, թիւ 2467, կը սկսի ԱԶ, «Յանճառ փառաց խոնարհեցար» շարականով, իսկ միւսը, թիւ 2468, «Յագթական քեզ օրհնութիւնք» ԴԿ. Աւագ Օրհնութեամբ:

Նկատողութեան արժանի է սա պարագան ալ, որ կարգ մը ընտիր շարականներ երբեմն իրրեւ կանոնական կիրարկուած են բայց հետագային դուրս մնացած տպագիր Շարակնոցներէն: Իսկ տարբեր անարժէք թխածոյ շարականներ ալ — Գրիգոր Անաւարդեցիի կամ իր նման լատինամոնրերու կողմէ գրուած — որոնք տեղ գտած էին ունիթորական Շարակնոցներու մէջ, հետագային եղծուած կամ պատուած են իրրեւ անվաւեր գրուածքներ:

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՒՂԱՆԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԻՐԱԳՈՐԾՈՒՈՂ ԴԻԱՅԵՐՉՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԵՒՍ ՄԵԿ ՆՈՐ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Բժշկութեան դարգացման պատմութիւնը ուսումնասիրելու համար դիւաներձման խնդրին վերաբերող անցեալից եկած գրաւոր վկայութիւնները, անտարակոյս, ունեն գիտական ու պատմա-մշակութային մեծ արժէք: Դրանք ոչ միայն պատկան ժողովրդի եւ երկրի, այլեւ համաշխարհային բժշկագիտութեան ու գիտական մտքի տեսական եւ գործնական ոլորտներէ պերճախօս ցուցանիշներն են: Դիւաներձման կիրառութեան փաստը մանաւանդ այնպիսի մի երկրում, ինչպիսին տեսական արշաւանքների, աւերածութեան ու տուալտանքի մէջ եղած, բայց բժշկագիտութեան շատ հին եւ հարուստ աւանդութիւններ ունեցող Միջնադարեան Հայաստանն է, կարծում ենք, ուշադրութեան արժանի է առաւել քան երբեք: Սոյնը հաստատող ակնյայտ ապացոյց է նաեւ այն մեծ հետաքրքրութիւնը, որը մասնաւորաբար բժշկութեան պատմաբանները ցուցաբերեցին Ակադեմիկոս Լ. Պաշիկեանի դեռեւս 1947 թուականին հրատարակութեան յանձնած մի վկայութեան (XIII դարի երկրորդ կէս) առնչութեամբ, ըստ որի հայկական Կիրիկիայում բուժական, գիտական եւ մանաւանդ ուսուցողական նպատակներով դիւաներձմանք են կատարել:

Դիւաներձման փաստը վերաբերում է մարդկութեան պատմութեան միայն ժամանակներին: Յատկապէս եղիպտական մոմիաների հետ կապուած աշխատանքների մէջ այն դրաւում է կենտրոնական տեղ եւ հասել էր մեծ նուաճումների: Այնուհետեւ այն ունեցել է գործնական համեմատաբար աւելի լայն կիրառութիւն յատկապէս Միջնադարեան եւրոպական առաջաւոր երկրներում: Սակայն եւ այնպէս ոչ առանց սահմանափակումների եւ, նոյնիսկ, վարչական արգելքի, որովհետեւ այն դիտում էր իրեն մեղանշանք, սրբապղծութիւն մարդու, կրօնքի եւ Աստուծոյ հանդէպ: Միայն XVI դարից, բայց յատկապէս XVII դարից յետոյ դիւաներձմաւ ազատ կիրառութիւն գտաւ թէ՛ վիրաբուժական, թէ՛ ուսուցողական նպատակներով: Մարդկային մարմինը օգտագործման գրունցաւ բժշկագիտական կանոնաւոր քննութիւնների, դանդան հիւանդութիւնների ակտաբանական պատճառներն ու հետեւանքները ճշգրիտ եւ ուսումնասիրելու դիտաւորութեամբ:

Ակադեմիկոս Լ. Պաշիկեանը իր հրատարակած վերոյիշեալ վկայութեան կանգակցութեամբ, կատարելով դիտա-պատմական յարակից պայմանների եւ հանգամանքների ամբողջական հետազոտութիւնը, յանգել է շատ ուշադրաւ եզրակացութիւնների: Նրա համոզիչ հաւաստումների համաձայն, հայկական Կիրիկիայում XII դարում (հաւանաբար նաեւ աւելի առաջ ու յետոյ) սահման դատապարտումներից ոմանց իրապէս դիւաներձել են գիտական եւ ուսուցողական նկատառումներով՝ մարդկային բարդ օրգանիզմը (կազմուածքը) ճանաչելու, ուրիշներին օգտակար լինելու եւ շատ այլ կեանքեր փրկելու համար: Սոյն վկայութիւնը, որի հեղինակն է Միջնադարեան Հայաստանի դիտա-փիլիսոփայական մտքի ամենակարկառուն ներկայացուցիչներից մէկը, այդպէս էլ հաստատում է. «Ձոր օրինակ, բժիշկ հանճարեղ եւ իմաստուն ըզմահապարտ ոք առեալ բազմադիմի մահուամբ սպանանէ եւ աղղի-աղղի կտտանօք եւ կեղեքելով, մինչ գտանէ դամենայն յօդուածոցն եւ զլլացն եւ զերակա-

ցըն եւ զփորոտեացն զորպիսութիւն. ի ձեռն միոյ լլկանաց՝ բազմաց արտոցէ աւգուտ»¹ :

Լ. Խաչիկեանը ըստ այսմ նաեւ գտնում է, որ դիւաներէմը Միջնադարեան Հայաստանում պատահական բնոյթ չի կրել, այս կամ այն առանձին բժշկին միայն վերապահուած զործ չի եղել, այլ մինչեւ խիկ զոյութիւն են ունեցել «բժշկագիտական դպրոցներ», որոնց մէջ տեսական ու գործնական ուսուցումը իրազործուել է զուգորդարար, միաժամանակ: Թէեւ «բժշկագիտական դպրոցները» անպայման առկայութիւնը անառարկելի համարել դժուար է, բայց որ դիւաներէմը դէպքից-դէպք պատահած բացառիկ երեւոյթ չի եղել, այլ ախտաճանաչման եւ բժշկագիտութեան ուսուցման համար յաճախ կիրառուած օգտակար միջոց, միանգամայն ստոյգ է :

Որ այդ առաւել եւս այդպէս է, բարեբախտաբար, մէկ ու միակ վկայութեամբ չէ որ հաւաստի է դառնում: 1962 թուականին Հայաստանում հրապարակուեց երկրորդը: Փիլիսոփայական գիտութիւններէ զոկտոր Գ. Գրիգորեանը Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանի թիւ 1919 ձեռագրից (էջ 138ա) է այն քաղել եւ յանձնել հրատարակութեան: Ահա այն. «Խրաքանչիւրքն, որ ի ներքս ի մեզ է՝ սիրտն, լեարզն, փորոտիքն, երակքն եւ այլ որ ի մեզ է, թէ ի՞նչ տեսութիւն եւ կայումն ունի[ն], կամ թէ զիս՞րդ, կամ որպէ՞ս են սօքա՝ հերձին զմահապարտս ի մարդկանց եւ տեսին աշօք»²: Սոյնը հայկական Կիրիկիայում ապրած եւ ստեղծագործած հայ ականաւոր փիլիսոփայ եւ գիտնական-մատենագիր Վահրամ Բարունու «Լուծմունք» մարդակազմութեան գրոցն Գրիգորի Նիւսացուց՝ երկի մէջ ասուած խօսք է, այսինքն ճշմարտապէս բանիմաց մի անձնաւորութեան կողմից լիովին մարդակազմական բովանդակութիւն ունեցող մի հանրայայտ գրքի գիտական-փիլիսոփայական մեկնաբանմանը նըւիրուած մի աշխատութեան մէջ արձանագործուած ճշմարտութիւն եւ ոչ ի միջի այլոց արտասանուած յայտարարութիւն: Բնական է, որ այս հանգամանքը յիշեալ վկայութեանը լրացուցիչ լրջութիւն ու կշիռ է տալիս: Ըստ այսմ էլ այն աւելի հեղինակաւոր ու որոշակի հաստատում է հայկական Կիրիկիայում դիւաներէման կիրառութեան վերաբերեալ Յովհաննէս Երզնկացու վերոյիշեալ վկայութեան ստուգութիւնը:

Այս առիթով Գ. Գրիգորեանը եւս միանում է Լ. Խաչիկեանի վերոյիշեալ եզրակացութիւններին եւ իր հերթին հիմնաւորում, որ Վահրամ Բարունու խօսքը իրապէս արտացոլում է ճշմարիտ իրողութիւնը, այլեւ «որոշ առումով լրացնում եւ ճշգում է նրա [Յովհաննէս Երզնկացու վկայութեան — Փ. Ա.] բովանդակութիւնը»³: Այս առնչութեամբ եւս թէեւ դժուարանում ենք աներկբայ ընդունել, որ իբր «պէտք է գոյութիւն ունեցած լինեն համապատասխան հաստատութիւններ՝ կամ հիւանդանոցներին, կամ մասնագիտացւած դպրոց-աւսումնարաններին կից [բնդդժուէր մերն է — Փ. Ա.]»⁴, սակայն միանգամայն ակնհայտ է, որ Վահրամ Բարունին առաւել հաւաստի ու պարզորոշ է դարձնում Յովհաննէս Երզնկացու վկայութիւնը եւ լրացուցիչ շատ արժէքաւոր լուսաբանման առիթ տալիս:

¹ Լ. Խաչիկեան, Դիւաներէմը հին Հայաստանում, «Տեղեկագիր» Հայկ. ՍՍԽ Գիտութիւններէ Ակադեմիայի, 1947, № 4, էջ 84:

² Գ. Գրիգորեան, Դիւաներէման զոյութիւնը Միջնադարում հաւատաւոր մի նոր փաստ, «Բանբեր Մատենադարանի», Երեւան, 1962, № 6, էջ 294:

³ Նոյն տեղում, էջ 294:

⁴ Նոյն տեղում, էջ 294-295:

Այսօրանի իսկ րաւարար ու խիստ շահեկան է բժշկագիտութեան պատմութեան ուսումնասիրութեան համար՝ ընդհանրապէս աշխարհում եւ մասնաւորաբար՝ հայկական Կիլիկիայում ախտաճանաչման, դործնական եւ ուսուցողական նպատակներով դիւսերձման կիրառութեան առնչութեամբ:

1967 թուականին Հայաստանում լոյս տեսնող «Հայրենիքի ծայն» շաբաթաթերթի մէջ մի փոքրիկ հաղորդումով⁵ մենք եւս հրատարակութեան յանձնեցինք դարձեալ Երեւանի Մշտոցեան Մատենադարանի այս անգամ թիւ 5611 ձեռագրի 83ա էջում մեր կողմից նկատուած մէկ այլ նոր վկայութիւն: Ահա այն. «Հարց. Բժշկութիւն ո՞րպէս ուսան: Պատասխանի. զոր հերձելով եւ զոր ճեխելով, եւ զոր սովեցան(= ծ) էին, եւ դինի տային ըմպել, որ եռայր եռականին եւ զարժմունն [արեան — Փ. Ա.] տեսեալ՝ ուսան»⁶:

Այս վերջին վկայութիւնը շատ կարեւոր է ոչ միայն այնու, որ մէկ անգամ եւս հաստատուած են նախապէս հրատարակուած վերոյբերեալ զոյգ վկայութիւնները հայկական Կիլիկիայում դիւսերձման փաստական իրադրոժման մասին, այլեւ իր բերած մի շարք լրացումներով: Նրա հեղինակը՝ Յովհաննէս Վանական համալաշատ գիտնական-վարդապետն է, Յովհաննէս Երզնկացու՝ Լ. Սալիկեանի հրապարակած առաջին վկայութեան հեղինակի ուսուցչի՝ (Վարդան Արեւելցի) ուսուցիչն է, այսինքն՝ զոնէ կէս դար աւելի վաղ ապրած եւ ստեղծագործած (+ 1251 թ.) անձնաւորութիւն: Երկրորդ կարեւոր հանգամանքն այն է, որ Յովհաննէս Վանականի խօսքերը վերաբերում են բուն, մայր Հայաստանին եւ ո՛չ հայկական Կիլիկիային, այսինքն ուղղակիօրէն ապացոյց են դիւսերձման իրադրոժմանը բուն Հայաստանում, ամբողջապէս հայկական իրականութեան եւ միջավայրի մէջ: Երրորդ շատ արժէքաւոր պարագան այն է, որ դիւսերձում կատարելով Հայաստանում չեն զոհացած միայն մարդակազմական առանձին օրդան-միաւորները՝ «սիրտն, լեարդըն, փորոտիքն, երակքն եւ այլ որ ի մեզ է» ուսումնասիրելով, այլեւ մարդու արեան շրջանառութիւնը, բժշկագիտութեան համար անչափ կարեւոր այդ երեւոյթը դիտելու եւ հետազօտելու համար: Պատահական չէ, ի հարկէ, որ դրա համար հերձման ենթակայ մահապարտին դինի էին տալիս խմելու, այն էլ անօթի վիճակում յատկապէս, որպէսզի «եռայր եռականին» եւ աւելի որոշակի նկատէին արեան շրջանառութեան ուղիները՝ երակները, դրանց կապը զանազան օրդան-միաւորների եւ յարակից երեւոյթների հետ: Այսօրանով ցոյց է տրուում, թէ որքան լայն է եղած Հայ մարդարան բժիշկներին հետաքրքրութեան ու մասնագիտական հմտութեան շրջանակը XIII դարում եւ, ամենայն հաւանականութեամբ, դրանից էլ առաջ: Այս փաստական իրողութեան անաւարկելի ապացոյցն է նաեւ այն, որ XIII դարի երկու նշանաւոր բժիշկներին՝ Մխիթար Հերացու եւ Գրիգորիոսի բժշկագիտական երկերը ամենայն օրոշակիութեամբ ցոյց են տալիս իրենց հեղինակների շատ լայն եւ ճշգրիտ գիտելիքները մարդկային մարմնի ընդհանուր համակարգի, առանձին օրդան-միաւորների եւ ներանց կատարած պաշտօնի ու առնչակից երեւոյթների մասին: Ուշագրաւ է

⁵ Ժամանակին այդօրանով զոհացանք, նպատակ ունենալով սոյն վկայութիւնը յետագային առանձին յօդուածով մեկնաբանելու եւ դնելու գիտական լայն շրջանառութեան մէջ, ինչ որ արդէն արւում է սոյն յօդուածով: Իրենական է, հիմնական մեկնաբանութիւնը թողնում ենք համապատասխան մասնագէտներին:

⁶ «Հայրենիքի ծայն», 1967 (Շաբաթաթերթի թիւը, դժբախտաբար, չենք կարող նշել, այն ձեռքի տակ չունենալու պատճառով):

նաեւ այն պարագան, որ դեռեւս այդ ժամանակաշրջանում Հայաստանում կնոջ անատոմիան եւս հաւասարապէս հետազոտուած է ու լաւ ճանաչուած: Եզրակացութեան համար խօսքը տանք Հայ բժշկութեան պատմութեան հեղինակաւոր մասնագէտին. «Բժշկագիտութիւնը Կիլիկիայում (Հայկական — Փ. Ա.) զարգանում էր ոչ միայն Հայ եւ ալազգի հեղինակների կողմից բժշկագիտական տարրեր բնոյթի աշխատութիւններ ստեղծելու եւ բազմացնելու ճանապարհով: Ապացուցուած է արդէն, որ նոյն այդ ժամանակաշրջանում (XII — XIII դդ. — Փ. Ա.) Կիլիկիայում ստեղծուել էին բժշկական կադրեր պատրաստելու յատուկ հիմնարկութիւններ — «բժշկանոցներ», անուանի բժշկապետների գլխաւորութեամբ: Այդ «բժշկանոցներում» ուսուցումը զուգորդուել է մահճարութեան (կլինիկական) պրակտիկայի հետ եւ, որ ամէնակարեւորն է, բժշկապետները զիտական եւ ուսուցողական նպատակներով կատարում էին պետութեան կողմից մահուան դատապարտուած յանցագործների հերձումները (vivisection), ուստի եւ շատ աւելի լաւ էին պատկերացնում մարդու անատոմիան եւ ներքին օրգանների դասաւորութիւնն ու տեղակայութիւնը, քան ժամանակակից արաբ եւ եւրոպացի բժիշկները»⁷:

Եթէ անդամ սոյն եզրակացութեան մէջ ուղեւանք փոքր չափազանցութիւն նկատել, այդուհանդերձ Հայկական Կիլիկիայում եւ բուն Հայաստանում զիահերձման իրադործման, մարդկային մարմինը բժշկական մանրագնին եւ կանոնաւոր հետազոտութեան ենթարկելու փաստի, ընդհանրապէս Հայ բժշկագիտութեան եւ բժիշկների զարգացման բարձր վիճակի ու մակարդակի վերաբերեալ հիմնական եզրակացութիւնների մէջ ոչինչ կարելի չէ փոխել:

Այսպիսով, վերոյիշեալ երեք վկայութիւնները, որոնք, ըստ երեւոյթին, ձեռագրերի մէջ իրենց դեռեւս չյայտնաբերուած տարրերակ-օրինակներն ունեն, մեծարժէք հաստատումներ են համաշխարհային ու Հայ բժշկագիտութեան պատմութեան համար զիահերձման եւ արեան շրջանառութեան խնդիրների ուսումնասիրութեան կապակցութեամբ: Նրանք զալիս են մի անդամ եւս միաբերան հաւաստելու, որ Միջնադարեան Հայաստանը իրապէս զարգացած բժշկագիտութեան երկիր էր:

ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹԱՊԵԱՆ

⁷ Գրիգորիս, «Քննութիւն բնութեան մարդոյ եւ նորին ցաւոց», աշխատասիրութեամբ Ա. Ս. Կոնյանի, Երեւան, 1962, Ներածութիւն, էջ XXXVI:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԱԶԳԻ ԿԱԶՄԱԿՈՐՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐԶ

(ԱՐՄԷՆՆԵՐ ԹԷ ՀԱՅԱՍՏԱՑԻՆԵՐ)

Արդ, այս ամէնի վրայ, եթէ հաշուի առնենք նաեւ ներքոյիշեալ կէտերը, մեզ թւում է, այլեւ «Հայ» և «Հայաստան» անունները Հայաստանի և Հայասացիների հետ կապելու վարկածը խիստ կասկածելի բնոյթ կ'ունենայ: Հետևաբար, ինչքան էլ ընդունենք Հայասացիների պատմական գոյութիւնը, ոչինչ կարող ենք ասել սակայն նրանց պատմական գործունէութեան մասին, որ քաղաքակրթութեան մէջ որեւէ նշանակալի դեր խաղացած լինէր:

Որովհետև.

ա. — Հայասացիները իրենց գոյութեան ամբողջ պատմութեան ընթացքում չեն կարողացել դուրս գալ իրենց կիսանկախ վիճակից և տիրել ամբողջ հայկական բարձրամշակունի (Ար. Ալաոյաճեան), նշանակալից քաղաքակրթութեան գործունէութիւն ունենալ, ինչպէս որ եղել է Նայիրի-ուրարտական ցեղերի միութեան պարագան, որի պատմական բարձր մակարդակի ու հզօրութեան երբեք չեն կարողացել հասնել Հայասացիները:

բ. — Հետևաբար, ժամանակի օտար պետութիւնների վկայութիւնները, ինչպիսիք էին Ասորեստանեան բեկոռագիր արձանագրութիւնները և աւելի յետոյ՝ Վան-Տոսպեան արձանագրութիւնները, ոչ մի յիշատակութիւն չունեն նրանց մասին, երբ այդ միւսնոյն արձանագրութիւնները յիշատակում են Նայիրի-ուրարտական միութեան պատկանող քաղմաթիւ տարրեր ցեղերին:

գ. — Պետական ու հասարակական անբաւարար քաղաքակրթութեան հետևանքով, ոչ մի վստահելի ծանօթութիւն չունենք Հայասացիների ապրած քաղաքների անունների մասին, բացի Կամախուից:

դ. — Ըրենոյն հիմունքներով՝ նրանց գործածած լեզուից ոչինչ չի հասել: Նրանց անձնանունները խեթական են, իսկ նրանց լեզուն հնդեւրոպական է, բառերի արմատները խեթական, իսկ ածանցները՝ խուրիտական: Իսկ պէտք է յիշել, որ խեթական (հիթիթների) լեզուն նմանապէս հնդեւրոպական լեզու է:

ե. — Եւ վերջապէս, Հայասացիների կրօնական պանթէոնից պատմութիւնը ոչինչ չի ժառանգել և ոչինչ չի յիշում այսօր:

Ուրեմն տեսնում ենք, որ յանձինս Հայասացիների մեր առջև ունենք քաղաքականութեամբ տկար և քաղաքակրթութեամբ տեղոյն ու անորոշ դէմք ու դիմագիծ ունեցող ցեղային միաւորումների մի տեսակ, որի նման չատ-

շատեր կային անշուշտ տուեալ ժամանակաշրջանում հայկական բարձրաժան-
դակի վրայ:

Հարց է առաջանում .

— Հնարաւոր է արդեօք, որ մի ցեղ կամ ցեղերի մի միաւորում ա-
ռանց հզօր քաղաքականութեամբ ու բարձր քաղաքակրթութեամբ ապրած նը-
շանակալից կեանքի և անցեալի, իր բնաջնջումից 6-7 հարիւր տարի յետոյ կա-
րողանայ իր անունը պարտադրել ու տարածել տարրեր ցեղերից ու ազգու-
թիւններից կազմուած ազգաբնակչութեան ու երկրի վրայ:

Երկրորդ .

— Պեկասցիների արշաւանքի տակ 12րդ դարում կործանուելուց յե-
տոյ ինչպէ՞ս և ո՞ւր ապրեցին ու գոյատևեցին Հայասացիները: Ի՞նչ եղան նը-
րանց մնացորդները, երկրի ո՞ր մասում ցրուեցին: Ի՞նչ դործունէութիւն ու-
նեցան այնուհետև և ի՞նչ ուժ էին ներկայացնում իրենցից:

Պատմութիւնը այս հարցերի պատասխանները չունի: Իսկ ինչ որ ու-
նի ստելու, միայն մի կարճ նախադասութիւն է .

— Ամէն ինչ լուծւում է Հայասացիների մասին:

Մինչդեռ մենք տեսնում ենք, որ Հիթիթները շարունակում են ապ-
րել իրենց մնացորդներով մինչև մեր թուարկութիւնից առաջ երկրորդ դարու
սկիզբը:

— Բոլոր կողմերից հանգած Հայասացիները 6-7 հարիւր տարիների
երկար ժամանակամիջոցում, երբ նրանց փոշին անգամ մնացած չէր լինի, ինչ-
պէ՞ս կարող էին իրենց անունը տալ և ընդհանրացնել:

Անշուշտ այս հարցերի պատասխանները մտահոգել են պատմագէտնե-
րից ոմանց, որոնք աշխատել են մօտաւոր ենթադրութիւններով գոհանալ և
այդ ենթադրութիւնները ներկայացնել որպէ՜ս պատմական իրողութիւններ,
չեղունելով պատմական սկզբունքներից:

Բաւարարուենք միայն երկու հեղինակների տեսակէտներ քննելով:

Ըստ Քասունիի տեսակէտին, Հայասացիների մնացորդը «Հայկական
լեռնաշխարհի զանազան ժողովուրդներու մէջ իրրեւ անջատ ու կարեւոր տարր
մը իր գոյութիւնը պահած պիտի ըլլայ»: Զարգացնելով իր տեսակէտը, Քա-
սունին աւելացնում է. «Հաւանականօրէն հեռու չէ ուրեմն խորհիլ, թէ բաւա-
կան տեղեր, դուցէ անջատ—անջատ կային հայասական զինեալ համայնքներ, ո-
րոնք իրենց տոհմիկ իշխաններն ու արքայիկները ունէին, որոնք զինակցել են
Դայաինիի և Ետիունիի թագաւորներուն»: Այնուհետև, շեշտում է հեղինակը,
Հայասա—Ազգի պետութեան կործանումից յետոյ նրանց մնացորդները Փոքր
Հայքի կողմերը քաշուած ապրեցին: Ապա յարգելի հեղինակը սիրում է Հա-
յաստանի տարրեր մասերում՝ Երասխ գետի ներքեւի հոսանքի վրայ, Գեղամայ
ծովի ափերի մօտ, Այրարատեան աշխարհում, դուցէ Զարիշատի լճի շուրջ,
սփռուած Հայասացիների ինքնավար համայնքներ տեսնել: Այո, սիրում է
տեսնել... բայց նրանք չկան ու լոկ կրկներեւոյթ են: Որովհետև պատմութիւ-
նը մեզ հաղորդում է, որ Արմէնները ճրդ դարի սկզբում, երբ առաջին անգամ
երևացին Ալիս ու Եփրատ գետերի հովիտներում, այնտեղ գտան մի քանի բը-
նիկ ժողովուրդներ: Իսկ ինչքան առաջացան դէպի հայկական բարձրաժանդա-
կը, այնքան նոր ազգերի և ժողովուրդների հանդիպեցին: Թուենք նրանց կա-
րեւորագոյնները և տեսնենք, թէ որտե՞ղ են այս Հայասացիները:

Այդ ցեղերը կամ ժողովուրդներն էին՝ Ուրարիներ, Մաննացիներ,
Մադիացիներ, Սասպիրացիներ, Պակտիացիներ, Մադիբացիներ, Մարդացի-
ներ, Տայեցիներ, Մակրոններ, Կատառնացիներ, Մոքսացիներ, Ուտայցիներ,

Աղվաններ, Իրերացիներ, Սիւնեցիներ, Սևորդներ, Կորդուացիներ, Շակեր, Կասպիացիներ և այլն⁶։ Այս անունները աւանդուած են մեզ ու վաւերացուած Յոյն պատմագրութեան (Հերոդոտոս, Քսենոֆոն, Ստրաբոն), ինչպէս նաև հետագայ Հայ պատմիչների կողմից։ Բայց Հայաստացիների մասին ո՛չ մի խօսք և ակնարկ։ Ո՞ր է ին նրանք և ի՞նչ էին անում⁷։ Բայց իրենց անունը պարտադրելու համար անհրաժեշտ չէ՞ր որպէսզի Արմէններին հաւասար ուժ ներկայացնող տարր լինէին, մանաւանդ «Հայասա»ի՝ «Հայաստան»ի վերածուելու ժամանակաշրջանում։ Եթէ ըստ Պրոֆ. Խաչատրեանի, ճիշդ է որ «Հայաստան» բառի «ստան» վերջին մասը պարսկերէնից փոխառնուած է և նշանակում է «տեղ», որը կարող է փոխառնուել Պարսիկների հետ յարաբերութիւններ ունենալուց յետոյ» (Սեպագիր Նրջանի Պատմութիւն), հապա ե՞րբ, որտե՞ղ և ինչպէ՞ս Հայաստացիների և Արմէնների միջև չի ունեցած տեղի ունեցաւ և առաջիններից որդեգրուեց «Հայ» անունը։ Դժբախտաբար, Պրոֆ. Խաչատրեանը տատանուում է այս հարցի երկու ծայրերի միջև. «12րդ դարում — դրում է նա — կործանուում է Հիթիթ մեծ կայսրութիւնը փոխզնների ներխուժումով և իր փլուտակների տակ ծածկում է ուրիշ շատ անունների հետ և Հայասա-Պայասա անունը օտար երկրների համար»։ Շատ ճիշդ է։ Այս տեսակէտով գրեթէ ընդմիջւոյ Պրոֆ. Խաչատրեանը ժխտում է Հայաստացիների մասնակցութեան հնարաւորութիւնը պատմական անունի կազմաւորման։ Բայց թէ յարգելի պրոֆեսորը չի ասում, թէ ի՞նչ շարժառիթներից մղուած բնիկ երկրի ներսում այդ անունը պահուում է ու շարունակում պահպանուել տարբեր ցեղերի մէջ, որպէսզի հետագայում աւանդուի ամբողջ երկրամասի բնակչութեանը։ Այդ ի՞նչ պատմական օրինաչափութիւն է, որ ժողովուրդների դոյամարտին մէջ մի ցեղի անուն ապրի, երբ նրա իսկական, հարազատ տէրը չկայ։ Այդ ի՞նչ փայլուն յիշատակ է ին թողել Հայաստացիները, որ նրանց անունը 6-7 դար յաղթական կերպով ապրէր։ Ոչ միայն ապրէր, այլև պարտադրէր ինքն իրեն համազգային անուան կոչում մի, երբ այդ ցեղի հետքն անգամ չէր մնացել... Իսկ այդ իրաւունքը ինչո՞ւ չցանկանային ունենալ ժամանակին կենդանի ապրող Խալս-Ուրարտական հրգոր ցեղերից մէկն ու մէկը։

Պրոֆ. Խաչատրեանը ծառացած հարցի ծանրութեան տակ աշխատում է, այնուամենայնիւ, որեւէ բացատրութիւն տալ, ու գրում է. «Հիթիթները ապրում են մինչև Ստրաբոնի ժամանակները երկրորդ դարու սկիզբը Արտաքսիասի (Արտաշէս) և Զարիադրէսի (Զարեհ) ժամանակները։ Այսինքն՝ Արտաշէսեան թագաւորութեան սկիզբը։ Նրանց մնացորդները կոչուել են «Կատեր»

⁶ Աւելի մանրամասն տես Գ. Մեսրոպ, «Ուրարտուի Քաղաքակրթութիւնը» և «Արմենիա» գիրքը։

⁷ Այս կապակցութեամբ՝ Հայաստանի գիտնականներից Պրոֆ. Մ. Մըկրեանն իր «Մովսէս Խորենացի» վերնագրով հրատարակած գրքում, հիմնելով Ուրարտական քաղաքներից Մենուայի քոչած արձանագրական հագորդումների վրայ, դիտել է տալիս իրաւարք. «Մենուան առաջինն էր, որ անցաւ եփրատը և մտաւ Խեքեքի երկիրը։ Նրա յաջորդները՝ Արգիշտիշ Ա.-ը և Սարգուրիս Բ.-ը շատ աւելի խոշոր նուաճումներ են ձեռնարկում այդ կողմերում, բայց դարձեալ իրենց տարեգրութիւններում, ոչ մի անգամ չեն յիշատակում «Խայասա» կամ «Հայասա» երկիրը։ Իսկ սա նշանակում է՝ կամ երկրի բնակիչները իրենց երկիրը «Խայասա» չեն կոչել, կամ նրանք այլևս որպէս ցեղ գոյութիւն չունէին և այնտեղ արդէն ուրիշ ցեղեր էին բնակուում։ Անշուշտ հաւանական է առաջինը»։ (Մ. Մկրեան, Մովսէս Խորենացի, 1970, էջ 197)։

կամ «Կատուններ», նախկին Հիթիթները՝ կուտ-խաթ-խատ-կատ : Այս Կատները՝ նախկին Հիթիթները, բոլորն էլ Հայ ազգը կազմող գլխավոր բաղադրիչ տարրերից էին, կարող էին պահած լինել «Սայասա» անունը, որ դիւրաւ կարող էր ընդհանրանալ» (Սեպագիր Շրջանի Պատմութիւն) : Բայց Պրօֆ. Սաչատրեանը ինչու է մոռանում, որ Հիթիթներն ու Հայասացիները քննամիտ ցեղեր էին կամ գէթ քննամիտ յարաբերութիւններ մէջ ապրող ցեղամիաւորութիւններ : Ինչ օրինաչափութեան հիման վրայ մի թշնամի ցեղ կարող էր պահել իր թշնամու ցեղի անունը և հնարաւորութիւն տալ նրա անունը «դիւրաւ ընդհանրացնելու» : Այս ենթադրութիւններից արած եզրակացութիւններում սակայն, Պրօֆ. Սաչատրեանը աւելի քան զգաստ է : «Այս բացատրութիւնները —ասում է նա—, ճիշդ լինելու դէպքում իսկ «Սայասա» կամ «Հայասա» ստուգաբանութիւնը այնուամենայնիւ «մնում է դեռ անյայտ» (Սեպագիր Շրջանի Պատմութիւն) :

Նոյնպէս Քասունին մեծ ոգևորութեամբ խօսելուց յետոյ «Հայասա» կամ «Հայասացիներ» վարկածի մասին, վերջում, իր եզրակացութիւնները ամփոփում է ջերմութիւնից ընկած հիւանդի թոյլ ձայնով. «Մեծ դժբախտութիւն է, որ Հայասայի թագաւորներուն կողմէ գրուած որեւէ յիշատակութիւն չունինք. Հայասացիների մասին մեր բոլոր գիտցածը իրենց թշնամիներուն՝ Հաթեանց կողմէն պատմուած է, և ասոր մէջ բնականաբար ներքին, մշակութային կեանքի վերաբերեալ յիշատակութիւններ խիստ ցանցաւ են : Առ այժմ Հայասայի մշակոյթին ու քաղաքակրթութեան մասին մեր տեսութիւնը կառուցանելու ուրիշ հիմք չունինք բացի Պողադէօյի արձանագրութեանց ժլատ ու միակողմանի տուիքներէն» :

Այս ամէնից յետոյ, մեզ մնում է, առայժմ, «Հայ» բառը ընդունել ոչ թէ Հայասա ցեղերի անունից առաջացած բառ, այլ արիական Արմէնների հնդեւրոպական լեզուից ծագում առած մի անուն, ինչպէս որ փորձել են լեզուաբանական ստուգաբանութեամբ բացատրել ու հաստատել օտար և Հայ հնդեւրոպարաններ : Բացի լեզուական օրէնքներից, «Հայ» բառի հնդեւրոպական ծագումը հաստատում է նաև պատմական օրինաչափ հանդամանքներով : Հայ (Hay) բառը դիտնականներ համեմատում են հնդեւրոպական ծագմամբ Պետ (pet) արմատի հետ, որ ժողովրդական գործածութեան մէջ դարձել է «Հայ» բաղաձայնական սխտեմի այն հաստատուն տառադարձութեամբ՝ որով Պ (P) տառը հայերէնում փոխուած է Հ (H)ի, իսկ «Տ» (T) «Յ»ի : Հնդեւրոպական Պետեր (Peter) դարձել է «Հայր» (Hair) : Հայերը ժամանակի ընթացքում պարսկական և սանսկրիտ Պետ (Pet=տէր) ձևից են փոխառնում այդ վերջաւորութիւնը : Հայերը հենց այդ ժամանակուանից էլ պահել են «Պետ»ի գործածութիւնը : Ուրեմն, Հայերը իրենց «Տէր» տիտղոսն են տուել մտնելուց յետոյ Ուրարտու, ուր ապրում էին Սալդ-Ուրարտացիները, որոնց վրայ «Տէր» են դառնում որպէս յաղթողներ : Այս սովորութիւնը պատմականօրէն օրինաչափ երեւոյթ է եղել հնդեւրոպական բոլոր ցեղերի մօտ, որոնք զանազանուելու համար իրենց գրաւած երկրների տեղական բնակիչներից, իրենք իրենց մկրտել են պատուաւոր տիտղոսներով : Այսպէս է եղել Հնդկաստանում, Պարսկաստանում, ուր հնդեւրոպացիները իրենց անուանել են «Արիներ» (Արիս), այսինքն՝ հաստատուն, հաւատարիմ, իմաստուն, իսկ տեղացիներին՝ «ստրուկներ» :

Առայժմ, միակ տրամաբանական և դիտական հիմք ունեցող բացատրութիւնը, ըստ մեզի, որ Հայ և Հայաստան բառերի ծագման գործածութեան տալիս է պատմական ստուգութիւն :

ՍԱՐԿԱԻԱԳԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Շարաթ, 26 Մարտ 1977, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Մուտն ի Վերապի տօնին, Ալեքս եւ Մարի Մանուկեան ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծա-
յարանի Վերատեսուչ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան աւագ սարկաւագ
ձեռնադրեց Դպրեմանքի երեք ուսանողներ՝ Տրց. Սիմոն Պալեան, Տրց. Յա-
րութիւն Անուշեան եւ Տրց. Սարգիս Մանկասարեան, բոլորն ալ Թուրքիայէն:

Սուրբ Պատարագէն առաջ, առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին,
Ս. Բակորեանց Տաճարի Ս. Գլխադրի սրբատեղիին առջեւ, ծնրադիր երեք ու-
րարակիրներուն Գերաշնորհ Սրբազանը շնորհեց կիսասարկաւագութեան աս-
տիճան. իսկ պատարագի ընթացքին՝ յատուկ արարողութեամբ, աւագ սար-
կաւագ ձեռնադրեց նոր ընծայեալները: Յուզիչ եւ Հայաստանեայց Եկեղեցիի
լուսաւորչադիր աւանդութեան համաձայն կատարուած ձեռնադրութեամբ, ե-
րեք սարկաւագները ուխտած եղան իրենց կեանքը նուիրել Առաքելական Սուրբ
մեր Եկեղեցիին եւ Ժողովուրդին ծառայութեան:

Իսկ նոյն օրը, կէսօրին, նոր ձեռնադրուած սարկաւագները ճաշեցին
Վանքի սեղանատան մէջ. ճաշին ներկայ եղան Գերշ. Վերատեսուչ Սրբազանը,
Միաբան Հայրեր, Դպրեմանքի ուսուցչական կազմը եւ ուսանողութիւնը:
Գերշ. Շահէ Արքեպիսկոպոս զեղեցիկ յորդորակնով մը թելադրեց բարեշը-
նորհ սարկաւագներուն՝ հաւատարիմ մնալ մեր Եկեղեցւոյ սրբազան աւանդու-
թիւններուն, անսակարկ զոհարերութեամբ ծառայել անոր, ինչպէս նաեւ Ս.
Բակորեանց դարաւոր Հաստատութեան:

* * *

Բարեշնորհ Սիմոն Սրկ. Պալեան ծնած է Մերտին, եւ չատ կանուխ,
1968ին, հազիւ տաս տարեկան, եկած Երուսաղէմ: Որոշ շրջան մը Վանքի Ս.
Թարգմանչաց Վարժարանին մէջ ուսանելէ ետք, ընդունուած է Դպրեմանք, եւ
ներկայիս ուսանող է Ընծայարանի աւարտական կարգին:

Բարեշնորհ Յարութիւն Սրկ. Անուշեան ծնած է Պոլիս. ինք եւս հա-
զիւ տասներկու տարեկան՝ 1970ին եկած է Երուսաղէմ եւ այժմ կ'աշակերտի
Ընծայարանի մէջ:

Բարեշնորհ Սարգիս Սրկ. Մանկասարեան, բնիկ Պոլսեցի, Դպրեմանք
ընդունուած է 1974ին եւ ինք եւս աշակերտ է Ընծայարանի բաժնին:

ԱԼԵՔՍ ԵՒ ՄԱՐԻ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ԵՒ ԸՆԾԱՅԱՐԱՆ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՀԱՒԱՔՈՅԹՆԵՐ

Ա. Արամ Խաչատուրեանի նուիրում երեկոյթ

Շարաթ, Մարտ 5 1977, երեկոյան ժամը 6.15-ին, Ալեքս եւ Մարի Մանուկեան ժողովուրդաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի լսարանին մէջ տեղի ունեցաւ երաժշտական երեկոյթ մը, նուիրում հայ հուշակաւոր երաժիշտ Արամ Խաչատուրեանի:

Բացման խօսքը կատարեց Դպրեմանքի եկեղեցական երաժշտութեան ուսուցիչ Պրն. Սահակ Գալաթեան, որմէ ետք Բարեշ. Հրանդ Սրկ. Շէրպէթեան հանգամանօրէն եւ յաջողութեամբ ներկայացուց մեծ երաժիշտին հետաքրքրական կեանքը եւ բարձրարուեստ ստեղծագործութիւնը:

Բանախօսութեան աւարտին, ձայնապնակի վրայ ունկնդրուեցան Արամ Խաչատուրեանի «Գալիանէ» թատերապարէն ընտրուած հատուածներ եւ բացատրութիւններ տրուեցան երաժիշտին թէքնիքին, արուեստին եւ կոմկասեան տարրեր երաժշտութիւններուն մասին:

Բ. Արտասանութեան եւ Երգի Մրցանք

Շարաթներու պատրաստութենէ ետք, Դպրեմանքի քանակ ուսանողներ մասնակցեցան արտասանութեան եւ երգի մրցանքին, որ տեղի ունեցաւ Շարաթ, 12 Մարտ 1977, երեկոյան ժամը 6-ին, լսարանին մէջ: Երեկոյթին կը նախագահէր Վերատեսուչ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան:

Հաւաքոյթը բացաւ Դպրեմանքի Անդիւրէնի եւ Պատմութեան ուսուցիչ Պրն. Արրահամ Փափաղեան, որ բացատրեց մրցանքի կանոնները: Դատական մարմինները կազմուած էին հետեւեալ կերպով. (ա) Երգի. — Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուշարեան, Պարոններ Սահակ եւ Վահէ Գալաթեաններ: (բ) Արտասանութեան. — Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան, Պարոններ Գէորգ Հատիտեան եւ Եղիա Մարգարեան: Երգի մրցանքի պարտադիր չարականներն էին «Որ արարեր» եւ «Նմանեալ Մովսէսի», իսկ արտասանութեան՝ Դանիէլ Վարուժանի «Մշակները» քերթուածը:

Մեծ հետաքրքրութեամբ ունկնդրուեցան մասնակիցներու երգերն ու արտասանութիւնները, որմէ ետք զատական մարմին անգամները առանձնացան սենեակ մը՝ իրենց զնահատանքը կատարելու: Մինչեւ անոնց վերադարձը, Գերշ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան ուսանողութեան խօսեցաւ երգելու եւ մանաւանդ արտասանելու արուեստին մասին, վերլուծելով նաեւ լեզուին մէջ բառերուն ունեցած իմաստն ու կարեւորութիւնը:

Դատական մարմին զնահատանքով, երգի մէջ լաւագոյն նկատուած էին հետեւեալները. (1) Փոքրերու առաջին՝ Վիդէն Դաւիթեան, երկրորդ՝ Շահին Ասատուրեան եւ երրորդ՝ Ստեփան Պօզեան: (2) Մեծեր. — Առաջին՝ Սե-

բոր Տէմիրճեան, երկրորդ՝ Տրց. Ենովք Պաշալեան եւ երրորդ՝ Տրց. Հրաչ Քէշիշեան: Իսկ արտասանութեան արդիւնքն էր. Առաջին՝ Սերոր Տէմիրճեան, երկրորդ՝ Եղիա Չալըշբեան եւ երրորդ՝ Սարգիս Էօղեան:

Ծափահարութիւններու մէջ Գերշ. Վերատեսուչ Սրբազանը յանձնեց նուէրները եւ ապա հանդէսը փակուեցաւ Սրբազան Հօր «Պահպանիչ»ով եւ համարումը երգուած «Հայր մեր»ով:

Դ. Սիլվա Կապուտիկեանի նուիրումը երեկոյք

Շաբաթ, 19 Մարտ 1977, երեկոյեան ժամը 6-15-ին տեղի ունեցաւ որական երեկոյթ մը, նուիրուած սիրուած բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկեանի, կազմակերպութեամբ Ժառանգաւորաց Վարժարանի Հինգերորդ Դասարանի, եւ առաջնորդութեամբ Հայ Գրականութեան եւ Լեզուի ուսուցիչ Պրն. Գէորգ Հատիտեանի:

Երեկոյթին կը նախագահէր Վերատեսուչ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան:

«Սիրտ ի սիրտ» Դպրեվանքի քայլերդէն ետք, բացման խօսքը կատարեց Տրց. Սիմոն Պաշեան, ապա յաջորդաբար կատարուեցան արտասանութիւններ եւ մեներգներ ու զուգերգներ ուսանողութեան կողմէ: Տիրացու Յակոբ Տէմիրճեան լաւ պատրաստուած ուսումնասիրութեամբ մը ներկայացուց հայրենի բանաստեղծուհիին կեանքն ու գործը, զնահատուելով ունկնդիրներէն:

Իր փակման խօսքին մէջ, Գերշ. Վերատեսուչ Սրբազանը խօսեցաւ Սիլվա Կապուտիկեանի զրական արժանիքներուն մասին, եւ յուշեր պատմեց այնոր հետ իր ունեցած հանդիպումներէն:

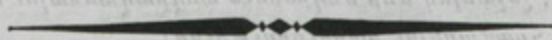
Երեկոյթը վերջացաւ Գերշ. Սրբազան Հօր «Պահպանիչ»ով եւ համարումը երգուած «Հայր մեր»ով:

Գ. Հայկական ժապաւէնի ցուցադրութիւն

Հայ երիտասարդաց Միութեան սրահին մէջ հայկական գունաւոր ժապաւէնի մը ցուցադրութեան ներկայ եղան Դպրեվանքի ուսանողները Զորեքարթի, 23 Մարտ 1977, երեկոյեան ժամը 6-15-ին: Այդ առիթով բացաւ Դպրեվանքի տուօւ Գալիֆօրնիոյ Լոս Անճելըսի Համալսարանի Հայկական Ուսումներու վարիչ Փրօֆ. Աւետիս Սանճեան:

Ե. Դապաւէնի ցուցադրութիւն

Հետաքրքրական ժապաւէն մը ցուցադրուեցաւ Դպրեվանքի լսարանին մէջ Ուրբաթ, 25 Մարտ 1977, երեկոյեան ժամը 6-ին:

ՍՅԱԿՈՐԻ

Ն Ե Ր Ս Է Ն

* Գլ. 1 Մարտ.— Երեկոյեան, Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ Մեծ Պահոց «Եկեղեցէ»ի առաջին ժամերգութիւնը: Արարողութեան նախագահեց եւ ապաշխարութեան խորհուրդին շուրջ հակիրճ քարոզ մը խօսեցաւ Վանքի Տեսուչը՝ Հոգչ. Տ. Սեւան Վրդ. Ղարիպեան:

* Ել. 3 Մարտ.— Երեկոյեան, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած Հսկման արարողութեան նախագահեց եւ քարոզեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպս. Գարիկեան, խօսելով պահեցողութեան ըմբռնումին եւ կարեւորութեան շուրջ:

* Շր. 5 Մարտ.— Ս. Կիւրղի Երուսաղիմայ հայրապետին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիւրղի սեղանին վրայ, որուն տակ ցոյց կը տրուի այն աւագանը, ուր, ըստ աւանդութեան, Ս. Կիւրեղ Երուսաղէմացի հայրապետը բաղձաթիւ նորադարձներ մկրտած է Ս. Խաչի լուսաւոր երեւման օրը, 351 թուին: Ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան:

* Կիր. 6 Մարտ.— Անառակին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Հայկազուն Արղ. Մելգոնեան: Քարոզեց Հոգչ. Տ. Հայկասեր Վարդապետ, մեկնաբանելով Անառակի աւետարանական առակը:

* Գլ. 8 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետ իր առաջին քարոզը խօսեցաւ Հոգչ. Տ. Ռուբէն Արղ. Յովակիմեան, բացատրելով անհատական եւ հաւաքական աղօթքներու յարակցութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը, անձնիւր քրիստոնեայ անհատին համար:

* Ել. 10 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Յակոբ քարոզեց Հոգչ. Տ. Սեւան Վարդապետ, շեշտելով մեր մեղքերուն անդրադառնալու եւ դիտակից զըջումով անոնցմէ հրաժարելու կարեւորութիւնը:

* Շր. 12 Մարտ.— Ս. Յովհաննու Երուսաղիմայ հայրապետին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Սեւան Վրդ. Ղարիպեան:

* Կիր. 13 Մարտ. — Տնտեսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Գչ. 15 Մարտ. — Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետ քարոզեց Հոգչ. Տ. Սեւան Վարդապետ, ներողամտութեան զգացումին շուրջ:

* Եչ. 17 Մարտ. — Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց եւ քարոզեց Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան, բարոյական դասեր հանելով Յովհաննու Աւետարանի Թող զլիտուն մէջ յիշուած ի ծնէ կոյրի բժշկութեան դրուագէն:

* Ուր. 18 Մարտ. — Կէսօրէ ետք, վաղուան 40 Մանկանց տօնին առիթով, Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ «Պաղաղական» ժամերգութիւն, իսկ գիշերասկիզբին՝ Հսկման արարողութիւն, որուն նախագահեց եւ քարոզեց Հոգչ. Տ. Հայկասեր Վարդապետ՝ «Եւ լիճն Սեբաստիոյ եղեւ երկրորդ Յորդանան, իջմամբ Որդւոյն Աստուծոյ» բնաբանով: Ներկայ հաւատացեալները իրենց բարեպաշտական զգացումները արտայայտեցին սուրբերու նրկարին առջեւ չինուած շարժական սեղանին դիմաց մոմավառութեամբ եւ ձէթի նուիրարեութեամբ:

* Շբ. 19 Մարտ. — Ս. Քառասուն Մանկանցն Սեբաստիոյ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուտյարեան:

— Վաղուան Դատաւորի Կիրակիի առթիւ, կէսօրէ ետք ժամը 2:30ին, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Պատանատեղիի եւ Ս. Գերեզմանի ուխտերէն ետք, թափօրը իջաւ Գիւտ Պաշի այրը եւ յետոյ բարձրանալով Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին կատարեց երեկոյեան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական սրբավայրերու այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգչ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Կիր. 20 Մարտ. — Դատաւորին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ապա, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուց Բրիտոսի Ս. Գերեզմանին վրայ, որմէ ետք նախագահեց նոյնին եւ Պատանատեղիին շուրջ կատարուած երրորդարժ մեծահանդէս թափօրին:

* Գչ. 22 Մարտ. — Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետ քարոզեց Հոգչ. Տ. Նուրհան Վրդ. Մանուկեան, բնաբան ունենալով «Տէր, ուսո՛ մեզ կալ յաղօթս»: Պօսեցաւ աղօթքի անհրաժեշտութեան մասին իբրեւ հաղորդակցութեան կապ մը ընդմէջ Արարչին եւ արարածներուն:

* Եչ. 24 Մարտ. — Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց եւ քարոզեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիկեան, մեկնաբանելով Ղուկասու Աւետարանին մէջ յիշուած Անպտուղ թզենիի առակը:

* Ուր. 25 Մարտ. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Աճէմեան:

* Շբ. 26 Մարտ. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին (Մուտն ի Վիրապ): Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Ս. Լուսաւորչի մասունքը իր հանգստարանէն թափօրով փոխադրուեցաւ Աւագ Սեղան՝ ձեռամբ Գերշ.

Տ. Շահէ Արքեպիսկոպոսի: Ս. Պատարադը մատուցուեցաւ աւանդատան Ս. Լուսաւորչի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգչ. Տ. Ռուբէն Արդ. Յովակիմեան: Գերչ. Տ. Շահէ Արքեպոս. կատարեց սարկաւազական ձեռնադրութիւնը Ընծալարանի ուսանողներ Տրց. Սիմոն Պալեանի, Տրց. Յարութիւն Անուշեանի եւ Տրց. Սարգիս Մանկասարեանի:

— Կէսօրէ ետք ժամը 3ին, Գերչ. Տ. Կիրեղ Եպոս. Գարիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժներով բարձրացան Զիթենեաց լեռ, ուր Համբարձման սրբավայրին վրայ կառուցուած մեր վրանամատուռին մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ: Իսկ զիշերասկիզբին, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան «Եկեցէք»ի եւ Հսկման արարողութիւններ, ինչպէս նաեւ զիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւններ: Մատուցուեցաւ նաեւ Ս. Պատարադ՝ Համբարձման մատուռին մէջ: Ժամարարն էր, ըստ սովորութեան, սրբավայրին Տեսուչը՝ Հոգչ. Տ. Սեւան Վրդ. Ղարիպեան:

* Կիր. 27 Մարտ. — Գալստեան: Առաւօտեան ժամը 8ին, Գերչ. Տ. Շահէ Արքեպոս. Աճէմեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինքնաշարժներով բարձրացաւ Զիթենեաց լեռ, ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Համբարձման սրբատեղին, ուր մեր վրանամատուռին մէջ հպիսկոպոսական խոյր ի գլուխ պատարագեց Հոգչ. Տ. Գէորգ Վրդ. Նազարեան:

* Գչ. 29 Մարտ. — Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ պաշտուած Հսկումին քարոզեց Հոգչ. Տ. Հայկասեր Վարդապետ, բնարան ունենալով «Համարձի զաշս իմ ի լերինս, ուստի եկեցէ ինձ օգնութիւն»: Խօսեցաւ Սինա, Թարոր եւ Գողգոթա լեռներու վրայ կատարուած աստուածային յայտնութիւններու նշանակութեան մասին:

* Եչ. 31 Մարտ. — Երեկոյեան, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Մեծ Պահոց «Եկեցէք»ի վերջին ժամերգութիւնը: Արարողութեան նախագահեց եւ քարոզեց Գերչ. Տ. Շահէ Արքեպիսկոպոս: Անդադարձաւ Ղազարոսի յարութեան զէպքին եւ անկատար զտաւ հաւատքը անոր քրոջ՝ Մարիամին, որովհետեւ ան չէր հաւատացած թէ Փրկիչը կարող էր յարութիւն տալ իր եղբոր:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԺ

«ՍԻՈՆ»-ի ԽՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻՒԼՊԷՆԻԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ

ՀՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- Memre des Nicomedie* — Ephrem de Nisibe. Editions des Fragments de l'Original Syriaque et de la Version Arménienne. Traduction Française, Introduction et Notes par Charles Renoux. (Tome XXXVII — Fasc. 2 et 3, Nos. 172-173 du "Patrologia Orientalis" — F. Graffin). Turnhout/Belgique, Diffusion Mondiale Brepols, 1975, pp. 355.
- Annual Report of the Curators of the Bodleian Library for 1973-74* — University of Oxford. Supplement No. 4 to the University Gazette, Vol. CV. (June 1975), Oxford, Univ. Press, 1975, pp. 61.
- The Great Invocation* — H. Saraydarian. Agoura, California, Aquarian Educational Group.
- The Fiery Carriage and Drugs* — Author and printed as above. 1973, pp. 78.
- Love, Freedom, Beauty, Joy* — Author and printed as above. 1974, pp. 36.
- The Hidden Glory of the Inner Man* — Author and printed as above. 1968, pp. 95.
- Diary/Directory* — Diocese of the Armenian Church of America, New York, 1975.
- Voyage en Arménie* — Nane Carzou. Paris, Editions Flammarion, 1974, pp. 214.
- La Communauté Arménienne de Décines (1925-1971)* — Geneviève Bardakdjian. Faculté des Lettres & Sciences Humaines de Lyon. Juin 1972.
- Annual Report for the Year 1974* — A. G. B. U., New York, pp. 63.
- Bibliographie du Quebec* — Volume 8, No. 6, Juin-Juillet 1975 (Nos. 1227-1870).
- The Modern Romans* — Ambassador College Editorial Department. Ambassador College, Pasadena, California, 1971, 1972, pp. 93.
- New Philharmonia Orchestra* — Conducted by Loris Tjeknavorian. 27th Dec. 1975. Short biography, etc.
- Israel in the Third World* — Edited by Michael Curtis and Susan Aurelia Gitelson. New Brunswick, New Jersey, Transaction Books, prepared under the auspices of the American Academic Ass'n for Peace in the Middle East, 1976, pp. 410.
- Eski Istanbul Evleri ve Bogazici Yalilari* — (In Turkish). Written by Perihan Balci. Istanbul, Dogan Kardes Matbaacilik Sanayii A. S. Ofset Tesislerinde Basilmistir. 1975, pp.
- Bibliographie du Quebec* — Vol. 9, No. 1. Janvier 1976 (Nos. 1 à 115). [100.
- The Same — Vol. 9, No. 2 (Février 1976 — Nos. 116 à 252), No. 3 (Mars 1976 — Nos. 253 à 478), No. 4 (Avril 1976 — Nos. 479 à 690) & No. 5 (Mai 1976 — Nos. 691 à 936).
- The Same — Volume 9, No. 6 (Juin 1976 — Nos. 937 à 1140); No. 7 (Juillet 1976 — Nos. 1141 à 1312) & No. 8 (Août 1976 — Nos. 1313 à 1539).
- Prison to Praise* — Merlia R. Carothers. Edited by Jorunn Oftedal Ricketts. Plainfield, N. J., U. S. A. Logos International, July 1971, pp. 107.
- America the Beautiful* — In the Words of John F. Kennedy. By the Editors of Country Beautiful. Editorial Direction: Michael P. Dincen. Edited by Robert L. Polley. Art Direction and Design by Robert N. Taylor. Published by Country Beautiful Corporation, Waukesha, Wisconsin, U. S. A., 1964, pp. 98. [293.
- Passage to Ararat* — Michael J. Arlen. New York, Farrar, Straus and Giroux. 1975, pp.
- The Same. London, Chatto & Windus, 1976, pp. 293.
- The Armenians (Their History and Culture — A Short Introduction)* — Ara Baliozian. Toronto, KAR Publishing House, 1975, pp. 211.
- Les Eglises Byzantines d'Istanbul* — Hrant Papazian. Photographées par l'Auteur. Istanbul, Oya Matbaasi, 1976, pp. 31.
- Anus (Dilber)* — Opera 4 perde. Siir: Hovhannes Tumanyan (1869-1923). Baslica Melodiler: Armen Tigranyan (1879-1950). Turkee libretto ve Muziki aranjman: Dr. Hrant Papazian. 2ci Baski, Istanbul, Oya Matbaasi, 1976 (In Turkish).
- Our Visit to Israel* — Written, Edited, Designed and Published by Emmanuel Dehan. New Revised and Enlarged Edition. Tel-Aviv, 1975, pp. 95.
- Jacob's Well* — A History of Jacob's Well in Shechem (Nablus) and the City of Samaria (Sebaste) — Emmanuel Dehan. With Maps and Illustrations and Including Bible - Old and New Testament References. Tel-Aviv, Edited, Designed and Published by Emmanuel Dehan, 1974, pp. 47.

- The City and the River* (Volume I) — Doris Kirkpatrick. Photographs by W. Frederick Lucas. Drawings by Carolyn C. Winslow. Pitchburg Historical Society, 1971. Illinois, U. S. A., pp. 453.
- Les Idéologies au Quebec* — Denis Monière & André Vachet. Préface de Jean-Rémi Brault. Bibliothèque National du Québec. Montréal, 1976, pp. 155.
- Freiheit die ich Meine* (In German) — Eine Bildgeschichte demokratischer Entwicklung. Gotz Fehr. Bruckmann Munchen, 1973, pp. 147.
- Requiem Aeternam* — Hampartzoum Berberian. Cover design by Khatchik I. Pilikian. New York, Sponsored by A. G. B. U., published by the Berberian Music Publishing Committee, 1975, pp. 157.
- Cantata: Sacrament of Vartanantz* — Hampartzoum Berberian. New York, published as above, 1974, pp. 60.
- Earthquakes* — Ambassador College Editorial Department. Pasadena, California, U. S. A. Ambassador College Press, 1972, pp. 75.
- History of the Armenians in the Holy Land* — Kevork Hintlian. Jerusalem, St. James Press, 1976, pp. 68 + 16 photographs.
- Armenian and Biblical Studies* — Edited by Michael E. Stone. (Armenian & English). Supplementary Volume I to SION — Journal of the Armenian Patriarchate of Jerusalem. Jerusalem, St. James Press, 1976, pp. 300.
- Armenian Vestiges and Monuments* — Serju Selian. Pages 19-22 of "Holidays in Romania" — Dec. 1973. Bucharest, Printed at the "Arta Grafica", Dec. 1973.
- A Pascal Celebration* — North West Ordination Course. Pp. 24.
- Habitat — Refugees in Human Settlements*. United States High Commissioner for Refugees, Geneva, Autumn 1976, pp. 23.
- The Arab Emirates in Bagratid Armenia* — Aram Ter-Ghewondyan. Translated by Nina G. Garsoian. Armenian Library of the Calouste Gulbenkian Foundation, Lisbon. Distributors: Livraria Bertrand, 1976, pp. 244.
- Matters Concerning the Flora of Zangezour* — V. A. Manakian. Extracts from the Biology Monthly Bulletin of Academy of Sciences of Armenian S. S. R.
- a) Volume XXIV No. 7, 1971. Erevan, 1970, pp. 27.
 - b) Volume XXIV No. 2, 1971. Erevan, 1971, pp. 84-90 (Part I).
 - c) Volume XXII No. 11, 1969 (Part II). Erevan, 1969, pp. 78-86.
 - d) Volume XXIV No. 7, 1971. Erevan, 1971, pp. 33-39 & 115-117. (All in Russian)
- Mosses Around the Mountainous Zone of Meghr* — Science Report, No. 1 Extract. By V. A. Manakian. Erevan State University. 1974, pp. 137-140. (In Russian).
- High Mountain Flora Matters of Meghr* — Author and Extract as above. Vol. XXIX No. 4, 1976. Erevan, 1976, pp. 30-36. (In Russian).
- Mosses of Meghr Forests* — Author and Extract as above. Volume XXVIII No. 9, 1975, pp. 70-76. (In Russian).
- Kleine Schriften zum Armenischen* — Heinrich Hubschmann. Herausgegeben von Rudiger Schmitt. (In German). *Collectanea XXXVI* — Hildesheim. New York, Georg Olms Verlag, 1976, pp. 485.
- The Syrian Arab Republic (A Handbook)* — Edited by Anne Sinai and Allen Pollack. The Middle East Confrontation States. New York, American Academic Association for Peace in the Middle East, 1976, pp. 190.
- Ersuram (Garin): Its Armenian History and Traditions* — Hratch A. Tarbassian. Translated from the Armenian by Nigol Shahgaldian. U. S. A., published by the Garin Compatriotic Union of the United States, 1975, pp. 270.
- Bicentennial Sum-ups of Great Armenians* — Copyright 1976 by Anne Bishop. A Bicentennial Series dedicated to George Mardikian. Los Angeles, Calif., 1976, pp. 174.
- Canon for the Consecration of the Holy Crism* — (English & Armenian). Printed in 1976
- The Declaration of the Rights of the Child*. UNICEF 1977 Calendar-Album. U. S. A.
- Near East Ecumenical Committee for Palestine Refugees*. Annual Report, 1970 (Stencilled). Administrative Office: Near East Ecumenical Committee for Palestine Refugees, Nicosia, Cyprus, pp. 28.
- Yafo in Drawings* — Abba Fenichel. Yafo, Issued by the Municipal Department for Yafo and the Suburbs, jointly with the Historical Museum of Tel-Aviv and Photo Offset United Artists Ltd., 1965.
- Les Sports au Quebec — 1879-1975*. Catalogue d'Exposition. Par Ghislaine Houle, Su-

- zanne Lauzier & Normand Cormier. Préface de Louis Chantigny. Montréal, Gouvernement du Québec, Ministère des Affaires Culturelles, 1976, pp. 185.
- Your Marriage Can be Happy* — Garner Ted Armstrong. Pasadena, California, published by the Ambassador College, 1968, 1972, pp. 63.
- Patterns of Political Leadership — Egypt, Israel, Lebanon* — R. Hrair Dekmejian. Albany, New York, State University of New York Press, 1975, pp. 323. [pp. 368.
- Egypt Under Nasir* (A Study in Political Dynamics) — Author and publ. as above, 1971
- Indigenous Levantine Military and Constabulary Forces Raised by the French, 1916-1945* — Marcel Rubicek. (Typed in Jerusalem). Pp. 34-45.
- Science and Health* (With Key to the Scriptures) — Mary Baker Eddy. Boston, Mass., published by the First Church of Christ, Scientist, 1971, pp. 700.
- The Man Who Wrote the World's Longest Haiku* — Aram Boyajian. Trumansburg, New York, the Crossing Press, 1963, pp. 41.
- Guida di Terra Santa* — P. Donato Baldi. Gerusalemme, Edizione Custodia di Terra Santa' 1973, pp. 293 (In Italian).
- The Wheeler Dealers* — George Goodman. Bantam Books. New York, Doubleday and Co. Inc., 1969, pp. 246. [253.
- The Vivero Letter* — Desmond Bagley. London, Wm. Collins & Fontana Books, 1973, pp.
- The Making of a Psychiatrist* — David S. Viscott. A Fawcett Crest Book. Greenwich, Connecticut, Fawcett Publications, Inc., Oct. 1973, pp. 416.
- The Dogs of War* — Frederick Forsyth. Corgi Books, a Division of Transworld Publishers Ltd., London, Corgi Books, published by Transworld Publishers, Ltd., 1975, pp. 438
- The Ingenious Mr. Stone Or The Documents in the Langdon-Miles Case* — Robert Player. London, Arrow Books Ltd., 1974, pp. 316.
- The Grapes of Wrath* — John Steinbeck. New York, Bantam Books, Sept. 1946, pp. 570.
- The Wayward Bus* — John Steinbeck. Bantam Books. New York, published by arrangement with the Viking Press, Inc., Nov. 1952, pp. 246.
- An Illustrated History of Modern Britain* — Denis Richards and J. W. Hunt. With Maps and Illustrations. London, New York, Toronto, Longmans, Green & Co., 1952, pp. 434.
- Sybil* — Flora Rheta Schreiber. Warner Paperback Library. A Warner Communications Company. New York, Warner Paperback Library, a Division of Warner Books, Inc., Dec. 1974, pp. 460.
- The Betsy* — Harold Robbins. New York, Pocket Books, 1972, pp. 375.
- The Journals of Anais Nin 1939-1944* — Edited with a Preface by Gunter Stuhlmann. London, Quartet Books Ltd., 1974, pp. 314.
- The Last Frontier* — Alistair MacLean. London, Collins, Fontana Books, 1970, pp. 253.
- The Homicidal Colonel* — Robert Player. London, Arrow Books Ltd., 1974, pp. 223.
- The Zoo Gang* — Paul Gallico. New York, Dell Publishing Co. Inc., Sept. 1973, pp. 302.
- Great Short Novels of Science Fiction* — Groff Conklin. New York, Dell Publ. Co., pp. 384.
- The Cabala* — Thornton Wilder. Harmondsworth, Middlesex, England, 1969, pp. 138.
- A Picture to Hang on the Wall* — Sean Hignett. A Mayflower Paperback. London, Mayflower Books Ltd., 1966, pp. 298.
- Player Piano* — Kurt Vonnegut, Jr. New York, Bard Books, published by Avon Books, a division of the Hearst Corporation, August 1970, pp. 320.
- Anthem* — Ayn Rand. A Signet Book. New York & Toronto, published by the New American Library, Inc., London, the New English Library, Ltd., 1946, pp. 123.
- The Tango Briefing* — Adam Hall. A Dell Book. New York, Dec. 1974, pp. 223.
- The Clown* — Heinrich Bull. A Signet Book. New York, published by the New American Library, Inc., Febr. 1966, pp. 223.
- The Defection of A. J. Lewinter* — Robert Littell. New York, Popular Library Edition, David's Tower — The Citadel. Jerusalem. Tel-Aviv, Levanda Press Ltd. [1973, pp. 224.
- The Most Dangerous Game* — Gavin Lyall. London, Pan Books, Ltd., 1967, pp. 223.
- The Pan Book of Limericks* — Edited, with an Introduction and Commentary by Louis Untermeyer. Illustrated by E. Taylor. London, Pan Books, Ltd., 1968, pp. 158.
- Hauser's Memory* — Curt Siodmak. London, Tandem Publishing Co., Ltd., 1971, pp. 184.
- Bonecrack* — Dick Francis. New York, Bantam Books, published by arrangement with Harper & Row, Inc., October 1973, pp. 183. [Inc., Sept. 1959, pp. 382.
- Mark Twain* — A Laurel Reader. Edited by Edmund Fuller. New York, Dell Publ. Co.

- The Autocar Handbook* (A Guide to the Modern Car) — B. P. W. Twist. Twelfth Edition, entirely rewritten. London, Iliffe & Sons Ltd., pp. 229.
- Shanks' Mare* — Being a translation of the TOKAIDO volumes of Hizakurige, Japan's great comic novel of travel and Ribaldry — By Ikku Jippensha (1765 - 1831). Faithfully rendered into English by Thomas Satchell. Rutland, Vermont & Tokyo, Japan, published by the Charles E. Tuttle Company: Publishers of "Books to Span the East & West". 1972, pp. 414.
- The Goodbye Look* — Ross Macdonald. New York, Bantam Books, published by arrangement with Alfred. Aknopf, Inc., June 1970, pp. 186.
- The Unsinkable Charlie Brown* — Charles M. Schulz. A Peanuts Book. New York, Chicago, San Francisco. Holt, Rinehart and Winston, January 1968.
- Day of the Guns* — Mickey Spillane. London, Corgi Books, published by Transworld Publishers Ltd., 1971, pp. 158. [432.]
- The Black Prince* — Iris Murdoch. New York, Warner Paperback Library Ed., 1973, pp.
- The Alias Man* — David Craig. London, Sphere Books Ltd., 1970, pp. 156.
- Twelve Modern Short Novels* — A Collection of the Shorter Works of Writers of Distinction from the Eighties of the Last Century to the Present Day. London, pp. 511.
- Ancient and Medieval Coins* (A Fine Selection) — Torkom Demirjian. Bronx, 1976, pp. 24.
- Politics and Power* (An Introduction to American Government) — Sam C. Sarkesian and Krish Nanda. New York, Alfred Publishing Co. Inc., 1976, pp. 555.
- Same — Instructor's Manual (Roger Hamburg). New York, 1976, pp. 219.
- Armenian Department* — Twenty Years of Activity (1956 - 1976) — Calouste Gulbenkian Foundation. Lisbon, Portugal, 1976.
- Proceedings National Conference — Relationships Between Israel's Jews and Arabs* — The American Jewish Committee, Israel Office. The Hebrew University of Jerusalem, Adult Education Center. The Van Leer Jerusalem Foundation. Jerusalem, Jan. 3, 1971, pp. 63.
- Proceedings Second National Conference — Relationships Between Israel's Jews and Arabs* — The American Jewish Committee, Israel Office. The Hebrew University of Jerusalem, Adult Education Center. Arad, 8 - 10th Iyar, 5731, May 3 - 5, 1971, pp. 69.
- Miro* — Shaun Herron, London, Coronet Books, Hodder Paperbacks, Ltd., 1974, pp. 222.
- They Sacrifice to Moloch* (A Novel) — N. M. Seedo. London, Narod Press, 1967, pp. 232.
- Journey to Freedom* (Armenian Massacres, Deportation) — Manouk Chakalian. New York, Carlton Press, Inc., A Hearthstone Book, 1976, pp. 47.
- Congenital Deformities of the Hand and Forearm* — H. Kelikian, M. D. Philadelphia, London, Toronto. W. B. Saunders Company, 1974, pp. 1007.
- Poemmaking* (Poets in Classrooms) — Edited by Ruth Whitman and Harriet Feinberg. Mass. Council of Teachers of English, 1975, pp. 116.
- The Georgetown Boys* — J. Apramian. Winona, Ontario, published by Georgetown Armenian Boys' Association, Canada, 1976, pp. 140 + Appendices.
- A Catalogue of Medieval Armenian Manuscripts in the United States* — Avedis K. Sanjian. Berkeley. Los Angeles, London. University of California Press, 1976, pp. 863.
- The Seven Laws of Success* — Herbert W. Armstrong. Pasadena, California, Ambassador College Press, 1972, pp. 63.
- Why Were You Born?* — Author and printed as above. 1972, pp. 30.
- The Flora of Yerevan* — A. L. Takhtazyan and An. A. Fiodorov. Leningrad, "Nauga" Publishing House, 1972, pp. 392 (In Russian).
- Anatolia c. 4000 - 2300 B. C.* (Revised Edition of Volumes I & II) — J. Mellaart. The Cambridge Ancient History. Cambridge, Univ. Press, 1965, pp. 53. Vol. I, Ch. XVIII.
- Revolutionary Guerilla Warfare* — Edited by Sam C. Sarkesian. Chicago, Precedent Publishing, Inc., 1975, pp. 623.
- Vancouver Armenians Telephone Directory* — Vancouver, Canada, 1976.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		
Հայ Գաղթականությունները	Ա. Գ.	50
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
Եթե. . .	ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊՍ.	53
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
Քառերկեր	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	55
Ծառերուն	Գ. ՀԱՏԻՏԵԱՆ	56
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
Հայկական Շարակնոցին Խմբագրությունները	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	58
Միջնադարեան Հայաստանում Իրագործուող Դիախերծման վերաբերեալ եւս մէկ նոր Վկայութիւն	ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹԱՊԵԱՆ	61
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
Հայ Ազգի Կազմաւորման Հարցի շուրջ	ԳԷՈՐԳ ՀԱՏԻՏԵԱՆ	65
Սարկաւագական Ձեռնադրութիւն		69
Շաբաթական հաւաքոյթներ Ալեքս և Մարի Մանուկեան ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի մէջ		70
Ա. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
Եկեղեցականք - Բեմականք		72
ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ		
Յանկ «Սիոն»ի Խմբագրութեան և Գ.		
Կիւլպէնկեան Մատենադարանին կողմէ		75
Ստացուած Գիրքերու		79
Բովանդակութիւն		

C O N T E N T S

EDITORIAL

The Armenian Diaspora

A. K.

RELIGION

If ...

Archbp. Norayr

POETRY

Rubayats

Mourad Manoogian

To the trees

Kevork Hadidian

PHILOLOGY

The compilations of the Armenian Hymnal

Archbp. N. Dzovagan

A new evidence for necroscopy practised
in medieval Armenia

Paylag Antabian

HISTORY

On the formation of the Armenian nation

Kevork Hadidian

Ordination of Deacons

Cultural events in the Alex and Marie

Manoogian Theological Seminary

Monthly news from the Armenian Patriarchate

Books received by the C. Gulbenkian Library

Contents

Yearly subscription: 10 U. S. Dollars

All correspondence should be addressed to:

Ara Kalaydjian, The St. James Press

P. O. Box 14001, Jerusalem — Israel